

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа №18 имени О. М-Д. Лопсана-Кендена г.Кызыла

«Рассмотрено»
Руководитель ШМО
Санаа /Санаа Ч.С./
протокол №1
от «29» августа 2024г

«Согласовано»
Заместитель директора по УВР
Хомушку /Хомушку Ч.Э./
Протокол № 1
от « 30 » августа 2024г

«Утверждено»
Директор школы
Иргит /Иргит А.Ю.
Приказ № 5982-09
от « 30 » августа 2024г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Торээн дылым делегейи»

7 «а», «б», «в», «д», «е», «ж», «и»
на 2024-2025 учебный год

Руководитель: Санаа Ч.С. Шожап М.В, Куулар А.К., Кужугет А.А.
г. Кызыл – 2024г

**«Төрээн (тыва) дыл» эртеминге кичээлден дашкаар өөредилге программанын
чижек тематиктиг планнаашкынныг кезээ
7 класс (34 шак)**

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөредилгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Кириилде кичээл	Тыва дыл – тыва үндезин культураның кол өзээ	1	Тываның сураглыг эртемденнеринин, чогаалчыларының төрээн дыл дугайында бодалдарын солун-сеткүүлдерден сонуургап номчуур, радио-телевидение база социал четкилерден дыңнаар. Номчаан чүүлдеринге даянып, амгы үеде тыва дылдың байдалының дугайында сайгарылгалыг чугаага киржир	Кичээл-беседа, дискуссия	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткүүлдер Радио-телевидение, социал четкилерден материалдар
Морфология	Кылыг сөзүңге катаптаашкын	3	Кылыг сөзүңүң ужур-утказы болгаш кол грамматиктиг демдектерин катаптаар. Кылыг сөзүңүң дугайында билиглерин ханыладыр, ооң уткалыг бөлүктөрүн аңгылап билир. Чугаа кезектеринин иштинден чүве ады биле кылыг сөзү домактың кол өзээн (чугула кежигүннерин) тургузуп турар эң чугула кезектер деп билир, домакка синтаксистиг хүлээлгезин	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Мергежилгелер чыындызы

	Кылыг сөзүнүн вид, залог хевирлеринин нарын айтырыглары		тайылбырлаар. Кылыг сөстөрүнүн тургузуунун аайы-биле (бөдүүн, нарын, составтыг) тодарадып билир. Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлеринин (вид, залог), ылаңгыя залогтарның (болдуруушкун болгаш каттышкан) кожумактарын шын бижиир, домактардан тывар. Оларның шын бижилгезинин нарын айтырыгларын башкының дузазы-биле сайгарар. Чугаалаар сорулгазының аайы-биле кылыг сөстөрүн шын ажыглаар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чурук Шой – онзагай чурукчу Чурук-биле ажыл: Чурук Шой «Чаа амыдырал»	2	Россияның чурукчулар эвилелинин кежигүнү, Тываның чогаалчылар эвилелинин даргазы Чурук Шойнун чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыңнадыглар белеткээр. Башкының белеткээн айтырыгларынга даянып, чурукту топтап көөр, ооң дугайында чугааның планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир	Кичээл-таныжылга Чугаа сайзырадылгазының кичээли	«Шой Чурук – воин цвета» (school1-library20.blogspot.com) «Знакомьтесь: Шой Чурук» (news/tuva/5177-shoy.html)
Морфология	Причастиелер болгаш	3	Кылыг сөзүнүн тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс

	деепричастиелер – кылыг сөзүнүң тускай хевирлери Причастиелиг, деепричастиелиг бөлүгүлөрдөгө бижик демдектери		дугайында билиглерин ханыладыр. Причастиениң хөй ажыглаттынар (эрткен үениң, келир үениң) болгаш эвээш ажыглаттынар (болгалак, болгу дег) хевирлерин ылгаар. Домакка синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Деепричастиениң хевирлерин (катгышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар) аңгылаар, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Причастие, деепричастиеден составтыг кылыг сөзү тургузар. Причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүгүлөрдөгө бижик демдектерин шын салыр, сөзүгүлөдөн тывар, сайгарар, чугаазынга ажыглаар		Мергежилгелер чыындызы
Морфология	Кылыг сөзүнүң наклонениелеринин чугааның стильдеринин аайы-биле ажыглалы	4	Кылыг сөзүнүң наклонениелерин катаптаар, ооң хевирлерин (болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар) аңгылаар, уткаларын тодарадыр. Тыва дылда үени илередир аргаларның бирээзи – кылыг сөзүнүң болуушкун наклонениезинин үелеринин уткаларын тодарадыр, танып ылгаар: эрткен үелер	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүгүлөдери www.tuvancorpus.ru <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i>

	Сөзүтпел-биле ажыл		(шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе). Наклонениелерниң стильдер аайы-биле ажыглалын тодарадыр. Кылыг сөзүнүн морфологтут сайгарылгазын кылыр. Кылыг сөзүнүн хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар	Бот ажыл	Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.: Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери темага билиглер хыналдазы: сагынгырлар-тывынгырлар мөөрейи</i>	1	Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери – причастие, деепричастие деп темаларга урутларның шингээдип алган билиглерин хынаар. Өөрөнгөн темаларына хамаарышкан башкының тургусканы янзы-бүрү онаалгаларын күүседир, айтырылларга харыылаар, бөлүктөргө демнежиپ ажылдаар	Кичээл-мөөрей	
Морфология	Наречие болгаш ооң тургустунар аргалары	2	Наречиениң ниити утказы болгаш грамматиктиг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин катаптаар. Наречиениң тургустунар аргаларын билир, оларны аас болгаш бижимел	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар,

	Наречиениң чүве ады болгаш демдек адындан ылгалы Сөзүглел-биле ажыл		чугаага шын ажыглаар Наречиелерниң бөлүктөрүн аңгылап билир. Наречиени чүве ады болгаш демдек адындан ылгаар, наречиелер кирген үлегер домактар, тывызыктардан, тоолдар сөзүглелдеринден тывар, оларның ужур-дузазын тодарадыр	Практиктиг кичээл	тивызыктар сөзүглелдеринге даяныр
Морфология	Улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда өттүнүг сөстөрнүң ажыглалы	2	Өттүнүг сөстөрнүң чугаага ужур-дузазы, уткалыг бөлүктөрүн катаптаар (ыыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир-дүрзү өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр). Тыва чоннун үндезин культуразы-биле өттүнүг сөстөр сырый холбаалыг деп билип таныжар. Улустуң аас чогаалында (кожамыктар, тоолдар, тывызыктар), уруглар аас чогаалында (көгүдүглер: бөп-бөп дээн ышкаш уругларны кылаштадып өөредири) өттүнүг сөстөрнүң ажыглалын хайгаараар, ужур-дузазын тодарадыр. Олар кижиниң сагыш-сеткил илерээшкенин күштелдирер деп бодалга кээри. Хөөмей терминнери-биле өөренип таныжар (борбаңнадыр, эзеңгилээр: ритм тургузар аргалар /аъттың чоруунга	Кичээл-таныжылга Кичээл-демнежилге (сыгыт-хөөмей башкызы азы ыры башкызының киржилгези-биле эрттирип болур)	Уруглар аас чогаалының чыындызы Мария Күжүгет «Өттүнчек шүлүк» Черлиг-оол Кууларның «Шораан» деп тоожузундан эгелер («Эдер-Куй», «Агар-Элезин», ...) Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ Хөөмей: https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaL

			дөмейлеп каан). Борбанадыр (бир чүве иштинде сугну тырыкыланып турар даажы /саарыгланган суг бир дашка деггеш дагжап турарынга дөмейлээни) Сураглыг сыгытчылар, хөөмейжилер дугайында номчуп таныжар. Сыгыт /сыгыртыр (бедик), хөөмей (ортаа делегейниң чаяалгазы), каргыраа (Каргыраа сыннары, каргырткайнып турар адыг-мажаалайның үнүнге дөмейлээн/ алдыы оранга хамааржыр) дээн ышкаш чоннуң тоолтургу чугааларын, өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни тывар, номчуур, сайгарар, оларның утказын тайылбырлаар. Өттүнүг сөстөрниң дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрин тургузар. Өттүнүг сөстөрни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар		<u>g</u> Эзеңгилээр: https://youtu.be/-0yr7ZXhbwv Борбанадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Төлөвилел тургузары:</i> «Сыгыт-хөөмей – тыва чоннуң эртинези», «Улустуң аас чогаалында өттүнүг сөстөрниң	1	Мурнунда кичээлде алган билиглеринге даянып, улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда, сыгыт-хөөмейде өттүнүг сөстөрниң ажыглалының дугайында төлөвилелдерни бөлүктөр аайы-биле белеткеп кылыр, кичээлге ажылын камгалаар	Чугаа сайырадылгазының кичээли	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткүүлдер Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ Хөөмей:

	<i>ажыггалы», «Тыва чечен чогаалда өттүнүг сөстөрнүн ажыггалы»</i>				https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaLg Эзеңгилээр: https://youtu.be/-0yr7ZXhbvw Борбаңнадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE
Морфология	Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң аттарындан укталган дузалал чугаа кезектери	2	Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээгелерин катаптаар. Кижиниң мага-бодунуң кезектериниң аттарындан укталган дузалал чугаа кезектерин тывар.	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс
Дузалал чугаа кезектери	Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглаттынары		Дузалал аттарның көжүргөн уткада ажыглаттынганын тодарадыр.	Практиктиг кичээл	Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери
Дузалал чугаа кезектери	Домакка болгаш сөзүглелде домактар	2	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар, оларны чугаага шын ажыглаар. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылыр Сөзүглелден эвилелдерни тывар, чагырыштырбас болгаш чагырыштырар	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва

	аразынга эвилелдерниң ужур- дузазы		эвилелдерни бөлүктөп ылгаар. Домак иштинге болгаш сөзүглелде домактар аразынга эвилелдерниң ужур-дузазын тодарадыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Эвилелдерлиг домактарга бизик демдектерин шын хереглээр. Эвилелдерни шын бижиир. Эвилелдерниң морфологтут сайгарылгазын кылыр	(сөзүглел-биле ажыл)	дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери
Дузалаал чугаа кезектери	Артынчылар болгаш оларның бөлүктери Кылыг сөзүнүн үлерин тургузарынга артынчыларның ужур-дузазы	2	Сөзүглелден артынчыларны тывар, оларны утка аайы-биле (айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң болгаш ылгаарының, даап бодаарының) бөлүктээр. Кылыг сөзүнүн үлерин тургузарынга -п-тыр (барымдаалыг эрткен үе), -жык/-чык чоп (бадыткалдыг эрткен үе), -а-дыр (амгы үе) артынчыларның ужур- дузазы. Тывызыктар, үлегер домактардан артынчыларны тывар, оларның утказын тайылбырлаар. Дефистеп бижиир артынчыларны шын бижилгезин билир. Артынчыларны чугаага шын ажыглаар. Артынчыларның морфологтут сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i> Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.:Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы бот ажыл (2 кезектен тургустунган: сөзүглел-биле ажыл, тестилиг кезек)</i>	1	Сөзүглелди номчуур, ооң темазын болгаш кол бодалын тодарадыр. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның бөлүктөрүн тодарадыр. Дузал чугаа кезектеринге алган билиглерин хынаарыга тестиленге харыылаар	Билиглер хыналдазы. Бот ажыл	Сөзүглел, тест
Морфология	Чугаага аян кирир сөстөр	2	Чугаа стилинин бир демдээ сөзүглелде аян сөстөрүн ажыглааны болур деп тодарадыр. Аян сөстөрүнүн уткалыг бөлүктөрүн (өөрзөн, магадаан, муңгараан, корткан болгаш өске-даа) ангылап билер, бодунун чугаазына ажыглап, сагыш-сеткилин шын илердир. Аян сөстөрүн хөй ажыглаан чогаалдар, сөзүглелдерден тывар, оларны аянныг номчуур. Рольдап номчуур. Аян сөстөрүнүн сөзүглелге ужур-дузанын тодарадыр, сайгарар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглелдер: С. А. Сарыг-оол «Аңгыр- оолдун тоожузу» («Эргин кырында» дээш о.ө эгелерни башкы боду шилип алыр)
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглел-биле ажыл	2	Сөзүглелдернин янзыларын ылгаар: чурумал, тоожушкун, угаап боданышкын. Сөзүглел-биле ажылдаар. Сөзүглелди аянныг номчуур. Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр.	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглел

			Сөзүглелге план тургузар, ооң кезектерин харылзаалыг кылдыр тургузар. Утказын чугаалаар.		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг-чурумал</i>	1	Мурнунда кичээлдерде сайгарып турган сөзүглелинге даянып, чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга олимпиада</i>	2	Олимпиаданың онаалгаларын күүседир, чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиаданың онаалгазын уругларның билииниң деңгелиниң аайы-биле башкы боду тургузуп алыр
	<i>Түңнел кичээл. Ажылдарның сайгарылгазы, частырыглар-биле ажыл</i>	1	Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дүрүмнерни катаптаар. Чаа өөредилге чылынче угланышкынныг сорулгаларны тургузуп салыр	Кичээл-катаптаашкын	